

KİMLİK, KÜLTÜR VE DEĞİŞİM SÜRECİNDE
OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE

KÜRTLER

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

6-8 EYLÜL 2012

BİNGÖL

*In the Context of Identity, Culture and Change From Ottomans to the
Present the Kurds International Symposium*

Di Pêvajoya Nasnamê, Çan û Guhertinê De Ji Osmanîyan Heta Îro Kurd

الأكراد من حيث الهوية والثقافة والتطور منذ العهد العثماني حتى اليوم

EDİTÖR

Doç. Dr. M. Cengiz YILDIZ

KATKIDA BULUNANLAR

Arş. Gör. Ahmet ALP

Arş. Gör. Fecri ARSLAN

Arş. Gör. Selman YEŞİL

Arş. Gör. Zahir ERTEKİN

Arş. Gör. Bedrettin BASUĞUY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

2013

ETNİSİTE VE SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİNDE ETNİK BİR GRUP OLARAK KÜRTLER'İN SİVİL TOPLUMCULUK DENEYİMLERİ

Dicle ÖZCAN*

ÖZET

Sivil toplum ve etnisite kavramları, Batılı modernleşme anlayışının birer ürünü olup, özellikle 1980 sonrası Türkiye'sinde küreselleşmenin etkileri bağlamında yakın tarihimizde önemli konumları işgal etmiştir.

1980 sonrasındaki sivil toplum ve etnisite ilişkisi, etnik temelli hak talebinde bulunan siyasetçi, kişi ya da kurumların sivil toplumculuğu söz konusu hak taleplerini gerekli "muhataplarına" iletmekte etkin bir araç olarak kullanmaları üzerinden şekillenmiştir. Bu bağlamda bu iki kavram arasında açığa çıkan organik ilişki, Türkiye'de etnik temelli hak talebinde bulunan ve etnik grup olarak kabul edilen Kürtler'in de "demokrasinin nimetlerinden" faydalanmalarına; hak taleplerini çeşitli sivil toplumculuk deneyimleri ile iktidar odaklarına iletmelerine olanak tanımıştır.

Bu çalışmanın konusu, Batı-merkezli iki kavram olan "sivil toplum" ve "etnisite" kavramlarının, 1980 sonrasındaki Türkiye'de ilişkisel bağlarının tezahürü; diğer bir deyişle bu iki kavramın "yerel" düzeyde okunma çabasıdır.

Çalışmanın amacı, 1980 sonrasında açığa çıkan etnik temelli siyasetin sivil toplumculuğa ve dolayısıyla da "demokratikleşmeye" olan etkisi; bu eksenden hareketle etnisite olarak Kürtler'in sivil toplumculuğun sunduğu imkanlardan ne denli yararlandığını açığa çıkarabilmektir.

Anahtar Kavramlar: *Sivil toplum, Etnisite/Etnik grup, Demokrasi, Kürtler.*

GİRİŞ

Sivil toplum kavramı, Batı eksenli modernleşme anlayışının bir ürünü olarak ilk kez 17. yy'da telaffuz edilmiş, ancak etkisi, kavramın tanımı ve sınırları bugüne kadar tartışılmaya devam etmektedir. Gerek Dünyada gerekse Türkiye'de, özellikle 1980'li yıllardan sonraki ekonomik, siyasi ve toplumsal değişimler bağlamında, "sivil toplum", sivil toplumculuğun toplumlar üzerindeki önemi ve yeri yeniden tartışılmış; sosyal bilimler literatürüne bu eksenle çok fazla bakış açısı eklenmiştir. Sivil toplum tartışmaları bugün için, toplumu oluşturan farklı ideolojiye, hayat görüşüne veya

* Mersin Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ozcandicle@gmail.com

siyasi duruşa sahip olan değişik çevrelerce yeniden yorumlanmış, bütün kesimlerin ilgi odağına oturmuştur. Öyle ki, liberalistlerden Marksistlere, sağ cepheden sol cepheye, Kemalistlerden muhafazakarlara kadar, farklı dikotomik eksenlerden üzerinden tartışılan sivil toplum, böylesine “ironik” bir “çok yönlülüğü” de içinde barındırmaktadır. Kavrama dair bilgilerin çokluğu ve bakış açılarının çeşitliliği, sivil toplum üzerinde bir söz birliğine gidilmesini bir hayli zorlaştırmaktadır.

Küreselleşen ve neoliberalleşen dünyanın çelişkilerini dile getiren ve bu bağlamda farklı çıkar grupların toplumlarda bir aradalığını sağlarken, aynı zamanda kapitalist toplumlar için bir “emniyet sübabı” olarak nitelendirilen sivil toplum anlayışı, tarihsel süreçte farklı bağlamlar içinde değerlendirilmiş, anlamsal içeriğinde dönüşümler geçirmiştir. Batı odaklı modernitenin “anahtar sözcük”lerinden birini oluşturan sivil toplumculuk, küreselleşme ve demokrasinin yayılması, Batı dışına çıkması ile, farklı kültür, coğrafya ve toplumsal havzalarda yeni içerikler kazanmış, farklı gözlüklerle yeniden okunmuştur. Sivil toplumculuğun Türkiye’deki tarihsel serüveni de, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Çalışmanın bir diğer ana kavramı olan etnisite de, sivil toplum kavramı gibi Batının Modernlik parametrelerinden birini oluşturan ulus devlet ve ulusçuluk fikrinden türetilmiş, ulusçuluğun ve ulusalın karşıtı olarak “yerellik” vurgusunu dile getiren bir kavram olarak anlamlandırılmaktadır. Küreselleşme ile 1980 sonrasında atağa geçen etnisite kavramı güncelliğini ve önemini gün geçtikçe daha fazla hissettirmektedir. Türkiye’nin de içinde bulunduğu bugünkü durum, etnisitelerin gerek gelişmiş Batı toplumlarında gerekse de az gelişmiş ve henüz “uluslaşamayan” toplumlarda çözülmesi gereken bir sorun olduğunu işaret etmektedir.

1980 sonrasındaki sivil toplum ve etnisite ilişkisi, etnik temelli hak talebinde bulunan siyasetçi, kişi ya da kurumların sivil toplumculuğu söz konusu hak taleplerini gerekli “muhataplarına” iletmekte etkin bir araç olarak kullanmaları üzerinden şekillenmiştir. Bu bağlamda bu iki kavram arasında açığa çıkan organik ilişki, Türkiye’de etnik temelli hak talebinde bulunan ve etnik grup olarak kabul edilen Kürtler’in de “demokrasinin nimetlerinden” faydalanmalarına; hak taleplerini çeşitli sivil toplumculuk deneyimleri ile iktidar odaklarına iletmelerine olanak tanımıştır.

Bu çalışmanın konusu, Batı-merkezli iki kavram olan “sivil toplum” ve “etnisite” kavramlarının, 1980 sonrasındaki Türkiye’de ilişkisel bağlarının tezahürü; diğer bir deyişle bu iki kavramın “yerel” düzeyde okunma çabasıdır.

Çalışmanın amacı, 1980 sonrasında açığa çıkan etnik temelli siyasetin sivil toplumculuğa ve dolayısıyla da “demokratikleşmeye” olan etkisi; bu eksenden hareketle etnisite olarak Kürtler’in sivil toplumculuğun sunduğu imkanlardan ne denli yararlandığını açığa çıkarabilmektir.

1. SİVİL TOPLUM

1.1 Sivil Toplumun “Ne Olduğu” Üzerine Çeşitli Görüşler

Sivil toplum, Batı modernleşmesinin bir ürünü olarak açığa çıkmış, bu bağlamda, çeşitli bakış açılarına sahip farklı düşünürler, sosyal bilimciler tarafından farklı özelliklerine vurgu yapılarak tanımlanmıştır. Sosyal bilim literatüründe bir hayli büyük yer tutan bu kavramın anlamsal içeriği, bu konu üzerine kafa yormuş bir takım düşünürlerin dilinden tartışılacaktır.

Sivil toplum tanımlarında en çok referans gösterilen sosyal bilimcilerden biri, John Keane'dir. Keane, sivil toplum üzerinde tam bir görüş birliği olmadığına vurgu yaparak şöyle demektedir:

“Sivil toplum, şiddet karşıtı, kendi kendine örgütlenen, kendi kendini değerlendiren ve yansıtan ve hem birbirleriyle hem de onların eylemlerini çerçeveleyen, sınırlayan ve mümkün kılan devlet kurumlarıyla sürekli bir gerilim içerisinde olma eyleminde bulunan yasal koruma altındaki devlet-dışı kurumların karmaşık ve dinamik bir topluluğunu hem tanımlayan hem de tasavvur eden bir ideal-tip kategorisidir. (Kabasakal,2008,5) ”

Sıklıkla atfı yapılan bir diğer sosyal bilimci ve liberal demokrasi yanlısı olan Larry Diamond, sivil toplumun gönüllülük, özerklik ve özel alan ile devlet arasındaki araçlık yönlerine dikkat çekmektedir:

“Sivil toplum örgütlü sosyal yaşamın gönüllü, kendi kendini üreten, kendi kendini destekleyen, devletten özerk olup bir yasal düzen ya da ortak kurallara bağlı olan alanıdır... Sivil toplum özel alan ve devlet arasında duran aracı bir varlıktır. (a.g.e:6)”

Türkiye’de de sivil toplum üzerine çokça şey söylenmekte ve yazılmaktadır. Farklı bakış açıları ve eksenlerden yorumlanan bu kavram üzerinde ülkemizde de bir görüş birliği mevcut değildir. Bu bağlamda, sivil toplum kavramı üzerinde çokça tartışan sosyal bilimcilerden biri olan Ali Yaşar Sarıbay, “*sivil toplum, küçük çaplı gönüllü kuruluşların devletin kamusal sorunlar hakkında ürettiği çözümleri denetleyen ve bu çözümleri açıkça tartışarak katkıda bulunan ve bu anlamda çoğulculuğu esas alan bir yapıdır.*” diyerek tanımlamaktadır (a.g.e:7). Sarıbay, sivil toplumu devletin icraatlarını “denetleyen” bir yapı olarak anlamlandırmakta, sivil toplumun da bu anlamda “çoğulculuğuna” değinmektedir.

“*Sivil toplum, baskı grubu oluşturarak siyasi kararlar üzerinde etki yapmak olanağını bulamamış bireylere bu olanağı veren örgütlenmiş ya da örgütlenmemiş olabilen sivil birliklerdir*” (a.g.e:9) diyerek sivil topluma açıklık getirmeye çalışan Erhan Atiker ise, sivil toplumun bireyleri, siyasi kararlar üzerinde söz sahibi yapmayı mümkün kılan bir araç olduğunun altını çizmektedir.

Buraya kadar, çeşitli bakış açılarının ürünü sonucunda açığa çıkan farklı eksenlerdeki sivil toplum tanımlarının ortak noktası olarak, sivil toplumun gelişmesinin

kültürel bir sürece dayandığını ifade edebiliriz. Her ne kadar gerek dünyada gerekse Türkiye’de kavram üzerine bir konsensüs olmadığı yönünde bir söz birliği olsa dahi, sivil toplumu karakterize eden ana kavramların, çoğulculuk, bağımsızlık, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, eğitim, sorumluluk, gönüllülük gibi kavramlar olduğu fark edilmektedir. Bu bağlamda, sivil toplumun söz konusu kavramlara referans verilerek toplumdaki çeşitli işlevleri üzerinde durmak gerekir. Ancak, söz konusu işlevlerin, sivil toplum kavramının tarihsel süreçte aldığı yoldaki dönüşümlerin son kertedeki aşaması baz alınarak kategorize edildiğinin altını çizmek önem taşımaktadır. Nitekim, farklı dönemsel konjonktürel yapılarda, farklı işlevlerinin ve anlamının olduğunu unutmamak gerekir.

Sivil toplum, sosyal yaşamda önemli işlevlere sahiptir. Bunun yanında sivil toplum, toplumların siyasal yaşamına katkıda bulunmak işlevini de görmektedir. Bu bağlamda üç ilişkiden söz edilebilir:

1. Sivil toplumun olgunlaşması, tepeden inmece olmayan, tabandan yükselen ve bu sebeple “*consensus*” sağlama olanağı yüksek olan bir siyasal reform girişiminin de yeşermesine imkân sağlar.

2. Sivil toplumun olgunlaştığı bir yerde, sivil toplumu oluşturanların ille de işbirliği yapması gerekmez. Ancak kolektif akıl, tek olan doğruda buluşmaya imkân sağlayacaktır. İşte bu bağlamda çoğulculuk kavramı ortaya çıkmaktadır. “Çoğulculuk” bir toplumun zenginliğidir, farklı kimliklerin, farklı düşüncelerin, farklı taleplerin de kamusal alanda söz sahibi olması, örgütlenip taleplerini duyurmasıdır.

3. “Farklı olanın varlığını kabul etmek” beraberinde “diyalogu” da getirecektir. Sivil toplum sayesinde demokratik, siyasal ve toplumsal yaşam içselleşmektedir. Bu bağlamda, sivil toplum kavramını nitelendirebilmek için “konsensüs”, “çoğulculuk” ve “diyalog” sözcükleri kullanılabilir. Farklı taleplerin, taleplerini duyurabilmeleri için örgütlenmeye ihtiyaçları vardır. İşte burada sivil toplum kuruluşlarına büyük işler düşmektedir. (Kabasakal,2008,31-32).

Sivil toplum kavramı, Batı toplumlarının gelişim sürecinin bir sonucu olarak, Batı siyasal geleneğinin içinde doğup gelişmiştir. Diğer bir deyişle, Batı odaklı modernleşme anlayışının yapı taşlarından birini oluşturan bu kavram, günümüzdeki anlamına erişinceye kadar, farklı düşünürlerin bakış açılarından farklı anlamlara büründürülmüş, günümüzde bile hala üzerinde yoğunlukla tartışılan ve her geçen gün farklı noktalara çekilen, bugünün “hassas” konulardan birini teşkil etmektedir.

1.2 Türkiye’de Sivil Toplumculuk

Sivil toplumun Batı kökenli bir kavram olması, onun Batı-dışı toplumların tarihsel-toplumsal gelişimlerine etki etmediği anlamına gelmez. Öyle ki, Osmanlı’nın çöküş sürecini durdurmak için başlattığı Batılılaşma hareketinden bu yana toplumumuzu da etkilemiş, çeşitli toplumsal alanlarda tezahür etmesine zemin hazırla-

mıştır. Bu süreç, Cumhuriyet Türkiye'si'nin Batılılaşma ve modernleşmeye atfettiği değer artmasıyla daha da hızlanmış, özellikle, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeler sonucunda, 1980'li süreçlere gelindikçe "sivil toplum" kavramının yeri ve önemi değişmiştir.

Sivil toplumun Türkiye'deki serüveninde, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal tarihine paralel olarak, çeşitli dönemlerde çeşitli anlamlar yüklendiğine rastlanmaktadır. Kavramın tarihsel gelişimini, beş farklı kategoriye ayırarak incelemek mümkündür: 1923-1945 arası, 1945-1960 arası, 1960-1980 arası, 1980-2000 arası ve 2000 sonrası. (Uluslar arası Sivil Toplum Projesi Endeksi, 2011, 55).

Türkiye'de sivil toplum örgütlenmeleri anayasal bir hak olarak ilk kez 1908 Anayasası ile ortaya çıkmıştır. 1923-1945 Dönemi'nde sivil toplum, yeni kurulan Cumhuriyet'in "ulus-devlet" olma yolundaki çabasına destek vererek, devlet tarafından ideolojik bir araç olarak modernliğin pekiştirilmesinde kullanılmıştır.

1945'de çok partili demokratik sisteme geçilmesi örgütlenme özgürlüğü açısından önemli bir kırılma noktası olarak görülebilir (TÜSEV, 2006, 37). 1945-1960 yılları arasında iktidara gelen Demokrat Parti'nin iktidarını pekiştirmek adına farklı kesimlere kucak açması sonucunda sivil toplum anlayışı kısa bir dönem için yükselişe geçmiştir. Ancak daha sonra Demokrat Parti'nin özgürlükçü tutumunun yerini despotizmin alması sonucunda bu anlayıştaki yükseliş de son bulmuştur.

1960-1980 Dönemi'nde, Türk siyasi hayatına vurulan "darbe"ler belirleyici bir konumdadır. Demokrat Parti'nin baskıcı duruşuna karşı yapıldığı iddiasını taşıyan 1960 Darbesi'nin sonunda gelen 1961 Anayasası, Türkiye'nin diğer anayasalarına kıyasla "görelî özgürlükçü" anayasa sıfatını taşımaktadır. Nitekim, sendikal örgütlenmelerin önünü açmakla birlikte "sivilleşme" ve sivil toplumculuğa kucak açmıştır. Ancak ardından gelen 1971 Muhtırası ve 1980 Darbesi, söz konusu özgürlüğün ve sivilleşmenin önünü tıkamış, Türkiye'yi militarist, baskıcı ve despotik devlet konumuna getirmiş, sivil toplumculuğu kapının dışına itmiştir.

1980-2000 Dönemi, özellikle 1980 Sonrası Dünya'nın yeni bileşenleri olarak bilinen üç önemli toplumsal değişimin etkilerine sahne olmuştur. Kapitalist ekonomik sisteminin 1980 sonrası yeni yüzü olan "neoliberalist" politikalar; bütün dünyayı tekipleştiren ve dünyayı küçücük bir hale getiren "küreselleşme" rüzgarı ve son olarak küreselleşmenin de bir sonucu sayılan ulus-devletin önem kaybetmesiyle açığa çıkan "etnik temelli mücadeleler" ile birlikte, 1980 Anayasası'nın baskıcı ve sınırlandırıcı bağlayıcılıkları ülkenin sivil toplum olma yolunda zorluklar yaratmıştır.

Türkiye'nin sivil bir topluma dönüşmesinde en önemli rolü oynayan dönem, 2000 sonrasıdır. 1999 yılında meydana gelen Marmara Depremi'nde sivil toplumlaşma bağlamında önemli bir sınav verilmiştir. Nitekim, arama kurtarma çalışmaları ve insani yardımlar, bir ülkenin devlet otoritesi olmaksızın da sorunların üstesinden gelinebileceğini göstermiştir.

Bir diğer önemli süreç, “postmodern darbe” şeklinde bilinen 27 Şubat Darbesi ve bu sürecin sonunda 2002 Seçimlerinde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin “yeniden” gündeme getirdiği laik-İslamcı çatışmasını içermektedir. Öte yandan süregelen ve gittikçe merkezi konuma yerleşen Kürt Sorunu'nun gerginliği de, Türk siyasi tarihine ve sivil toplumun içeriğinin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin 2004 yılı sonunda “Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilmesiyle” 2005 yılında tüyelik müzakerelerine başlaması süreci hiç şüphesiz sivil toplum alanında belirgin bir canlanmayı da beraberinde getirmiştir. “*Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı*” anlamına gelen Kopenhag siyasi kriterlerini sağlamak için, 2001 yılından başlayarak 2005 yılına kadar olan dönem içinde yapılan Anayasa değişiklikleri ve çeşitli yeni yasal düzenlemeler hak ve özgürlük alanlarını genişletmiştir. (Uluslar arası Sivil Toplum Projesi Endeksi,2011,58).

2. ETNİSİTE

Pre-modern/pre-kapitalist dönemlerde toplumlar farklı etnik köken ve kültürlere dayalı ayrışmalar yaşamış olmakla birlikte, bu ayrışmalar “kültürel” düzeyde kalmakla yetinip, “politik milliyetçiliğe” dönüşmemiş, etnisiteler siyasal bir boyutta şekillenmemiştir. Nitekim, dönemselsel konjonktür ve tarihsel koşullarda kültürel farklılıklar dışlanmaz, hatta kabul görmekte, işlevsel olarak kabul edilmektedir. O dönemdeki “eşitsizlik ideolojileri”ni meşrulaştırmakta, sosyal tabaka ve rol sistemlerini düzenlemektedir. O dönemdeki Batı Aristokrasisi veya Hindistan'daki Kast Sistemi'nin meşruluğu, farklı kültür ve etnik grupların varlığına dayanmaktadır (Pietsch,2007,337-346).

Ancak, milliyetçilik eksenli modernist ulus devletleşme akımı, var olan kültürel etnik grupların, politik milliyetçi bir temelde “var olma” ve “kendini kanıtama” girişimlerinin yaşanmasına yol açmıştır. Bu akım birkaç yüz yıl boyunca o denli etkili olmuştur ki, Marksizm, Liberalizm ve Sosyoloji'nin, endüstrileşmenin milliyetçilik ve etnik farklılaşmayı ortadan kaldıracığına yönelik ortak tezi bile, zafiyete dönüşmüş, uluslaşma akımını durduramamıştır. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı, “milliyetçiliklerin” yeniden doğduğu ve ateşlendiği bir ortam yaratmış; öyle ki, Milliyetçilik başta Sosyalizm olmak üzere bütün fikir akımlarını yerle bir etmiştir. Bugün, özellikle Soğuk Savaş'ın ardından “etnik farklılaşma eksenli kimlik arayışları” hızla yayılmaktadır. Dünyadaki örnekleri az gelişmiş ülkelerde, Sri Lanka'da Tamiller, Malezya'da Çinliler, Irak'ta Kürtler; gelişmiş ülkelerde ise Kanada'da Quebecler, İspanya'da Katalan ve Basklar, İngiltere'de İskoçlar ve Kuzey İrlandalılarıdır.

2.1 Etnik Grup/Etnisite Nedir?

Etnisite veya etnik grup, tarihsel süreçte farklı anlamlarda kullanılmıştır. Yunanca'da “ethnos” kafir ya da pagan anlamında kullanılmış; yine başka anlamlar da içerecek, “azınlıkta kalan halk”; bir başka anlamda da “şehir dışında yaşayan yabancılar”

olarak kullanılmıştır (Fenton,2001). Etnisite, atalara ait ortak mirasla karakterize edilen bir topluluktan geldiğine inanan kimseleri ifade eder. Ortak kökenden, akrabalıktan kaynaklanan kültürel bir birliğe uygun düşer. Günümüzde ise, “azınlık sorunları” ya da “ırk ilişkilerine” işaret etmektedir.

Etnik grup, “gerçek ya da farazi olarak ortak köken duygusuna sahip, diğertanımlı bir gruptur. Bazı etnikler, ırk ya da kan kavramlarını kullanırken, bazıları da kültürel yetkinlik ölçülerini kullanır (Yıldız,2001,akt:Kalaycı,2008,104). Dyke, etnik grubu;

“Çoğunluk itibariyle aynı soydan gelen, kendilerini kolektif olarak ırka ya da dil veya din gibi ortak kültürel özelliklere dayalı ayrı bir kimlik sahibi olarak gören kişileri oluşturduğu bir grup (a.g.e:104)” olarak tanımlamaktadır.

Etnisite üzerine çalışan Smith’e göre etnisiteyi oluşturan altı temel özellik mevcuttur (a.g.e.:105): Kolektif özel bir ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ayırıcı ortak bir kültür, özel bir yurt ile bağ, nüfus arasında dayanışma duygusu. Buradan hareketle, etnikliğin kan ve gen ile ilişkisinden ziyade, mitler ve ortak köken ile ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Bu ortak köken fikri, “biz” olmanın gereği olarak, ortak dil, din, kültür gibi bileşenlerden oluşan “aidiyet” duygusu yaratmaktadır. Bu eksenden hareketle bakıldığında, Kürtlerin bu tanıma uygunluk gösterdiği üzerinde söz birliğine varılabilir. Nitekim, kolektif özel ad olarak “Kürt” hitabını benimsemişlerdir; Kürdistan adını verdikleri sınırları belli bir coğrafya ile bağ kurmuşlardır; Kürt nüfusu arasında dayanışma duygusu hakimdir.

2.1 Ulus-Devlet, Etnisite ve Vatandaşlık İlişkisi ve Türkiye’de Vatandaşlığın Okunuşu

Vatandaşlık tartışmalarındaki iki ana yörüngeden birincisi, vatandaşlık olgusunun bir kulübe (ulus devlet) üyelik değil de, bir haklar dizisi olarak görülmesi gerektiğidir. İkincisi de, ulus inşası sürecinde farklı kimliklerin unutturulmasına karşılık olarak, bilinçli bir “hatırlatma” eylemi girişiminin gerekliliğidir. Vatandaşlık tartışmaları 1990’lı yıllardan itibaren hız kazanmış olup, literatürde dört farklı vatandaşlık sınıflaması mevcuttur (Kadıoğlu,2008,15-21):

- Ulusal kimlik veya milliyet olarak vatandaşlık,
- Evraklar temelinde tanımlanmış vatandaşlık,
- Haklar temelinde tanımlanmış vatandaşlık,
- Görev ve sorumluluklar temelinde tanımlanan vatandaşlık.

Türkiye’deki vatandaşlık tartışmaları, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına sahip gayrimüslim ve Türk kimliği dışındakilerin dillendirdiği “eşitsizlikler” temelinde yürütülmektedir. Nitekim, kağıt üzerinde “vatandaş” olmak, toplumdaki tüm vatandaşların eşit muamele gördüğü anlamına gelmemektedir.

1990'lı yıllardaki vatandaşlık çalışmalarında, vatandaşlığın demokratikleşmesinin ancak ulustan arındırılması ile mümkün olacağına altı çizilmiştir. Bu bağlamda Saskia Sassen “ulustan arındırılma”yı küreselleşme ile birlikte ulusal olanın kendi içindeki dönüşümünü ifade etmektedir. “Ulus sonrası” kavramı ise, ulusal olanın dışında konumlanan “Avrupa vatandaşlığı” ya da “kent vatandaşlığı” gibi bir tanımlamayı içermektedir (a.g.e:33).

Türkiye için var olan toplumsal koşullar çerçevesinde, “ulustan arındırılma” kavramının kullanılması daha anlamlı olmaktadır. Bu bağlamda, “Türk vatandaşı” kavramının anlamsal içeriğinin analizinde açığa çıkan özelliklerden ilki, öncelikle bu kavramın nötr bir ifade olmamasıdır. Dinsel (Sünni-İslam) ve dilsel (Türkçe) birtakım kültürel bileşenleri mevcuttur. Yasal olarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan gayrimüslimler ve Türk dışındaki kimlikler ortak ve resmi dil olan Türkçe’yi konuşabilmenin yanı sıra, bunun dışında Ermenice, Arapça, Kürtçe, Yunanca vb. konuşabilmektedir. Türkiye’de vatandaşlığın ulustan arındırılması, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Kürtler, Araplar, Aleviler, Lazlar vb. kimliklerin farklılıklarını yok etmeden hayata geçirmek istedikleri sosyal ve siyasal katılımı ifade etmektedir (a.g.e:34).

2.1 Türk Ulusal Kimliğinin Ötekileri ve Öteki Olarak Kürtler

Türk milliyetçiliğinin kilit isimlerinden biri olan Yusuf Akçura, “Üç Tarz-ı Siyaset” makalesinde “Türkçülük” akımını, “modern ulus devlete” yönelik siyasal bir projenin etkin bir aracı olarak kavramsallaştırmıştır. Ona göre, İmparatorluğun bütünlüğünü bozan etnik ayaklanmaları etkisiz kılmakta Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirleri yetersiz kalmaktadır; bu sebeple de Türkçülük akımını bir çözüm önerisi olarak sunmaktadır (a.g.e:36).

Türk ulusal kimliğinin dışında kalan birinci grup ötekiler, Hıristiyan ve Musevi olan gayrimüslimlerdir. Lozan Antlaşması’nda bu grupta bulunan Ermeniler, Rumlar ve Museviler “azınlık” olarak kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti 1924’te Hilafetin kaldırılmasına kadar İslam dini odaklı bir toplumdur ve bu yüzden “Müslüman olmayanlar” ötekiler olarak kabul edilmektedir. Osmanlı’da gayrimüslimlere yönelik ilk gerilimler Batılılaşma Reformları ile ortaya çıkmıştır. Özellikle, 1856 Islahat Fermanı ile Müslüman ve gayrimüslimler arasında haklar temelinde bir “eşitliğin” oluşmaya başlaması, Müslüman tebaayı hoşnut bırakmamış, gayrimüslimleri dış güçlerin bir maşası olarak görmelerine yol açmıştır. Buradaki asıl sorun, “hakim millet” olan Müslümanların toplumsal konumlarındaki düşüşlerine verdikleri tepkilerdir. İmtiyazlı konumlarını kaybettikleri endişesi yaşayan Müslümanlar isyanlara başlamış; ilk girişim, İslami hukuku öne çıkaran ve Hıristiyanlık karşıtı bir eylem olarak tarihe geçen darbe girişimi olarak anılan Kuleli Vakası’dır. 1914 Balkan Savaşları ile hız kazanan ve Birinci Dünya Savaşı ile doruğa çıkan gayrimüslimlere yönelik dışlayıcı eylemler, 1915 Ermeni Sürgünü ile hat safhaya ulaşmıştır. 1922-1924 yılları arasında Rumlar ve Müslümanlar arasındaki nüfus mübadelesi ile, Türk olup da Müslüman

olmayanlar ülke dışına gönderilmiş, Müslüman olup da Türk olmayanlar ise ülkeye davet edilmiştir. Türkçe bilen Karamanlı Rumlar ile Yunanca bilen Giritli Müslümanlar arasındaki nüfus değişiminin tek amacı “etnik homojenleştirmeyi” sağlamaktır (a.g.e:36-39).

İkinci grup ötekileri, dilleri ve dinsel mezhepleriyle Türk olmayan Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu kategorinin bir ayağını Kürtler, Araplar, Balkan ve Kafkas kökenliler; diğer ayağını mezhepsel farklılığa dayalı Alevi Kürtler, Alevi Araplar, Alevi Türkmenler şeklinde ayrılaşan Sünni-İslam kimliğinin dışındakiler oluşturmaktadır. Türk olmayan Müslümanlara yönelik politikalar “asimilasyon” ve “Türkleştirme eğilimi” yönündedir. Kendi dilleri, isimleri, geleneksel kıyafetleri yasaklanan bu halkların etnik kökenlerine yönelik ağır tahribatlara sebep olunmuştur (a.g.e:39-40).

Son olarak, üçüncü grup ötekiyi, Türkiye’nin kendi “mazisi ve geçmişi” oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi ideolojisi “redd-i miras” fikri üzerinden yeni bir ulus oluşturma girişimi ile yeniden yapılanma sürecini içermektedir. Cumhuriyet reformları Osmanlıdan kopuşu gerçekleştirmek amaçlı seküler ve elit bir nitelik taşımaktadır. Özellikle Harf Devrimi, o güne kadar kullanılan yazı dili olan Osmanlıcanın hiç bilinmemesine yol açmakta, bu yolla geçmişi bilinmez kılmaktadır. İslam’ın gericilik olarak tanımlandığı o günlerde “alafrangalık ve Batıcılık” yükselen değerlerdendir. Diğer bir deyişle “yeni Türkler” geçmişin unutturulması ile yetiştirilmekte; bunun aracı olarak yeni eğitim sistemi ve marşlar, sloganlar ve ulusal antlar kullanılmaktadır (a.g.e:41-43).

2.2 Kürt Siyaseti’nin Dönüşümü

Cumhuriyet’in Kuruluşu ve Tek Parti Dönemi’nde, Milli Mücadeleye, dini aidiyet temelindeki birleşmenin sonucu olarak Kürt kökenli aşiretlerin büyük çoğunluğu destek vermiştir. O dönemlerde, M. Kemal’in Kürtlere özerklik sözü vererek Milli Mücadeleye kattığı, bugün tartışılan konular arasındadır.

O dönemlerdeki etnik ayrışmalara dayalı Kürt ayaklanmaları, 1925 Şeyh Sait İsyanı ile başlamakta, 1927-1930 yılları arasında süren Ağrı İsyanı ve 1937-1938 Der-sim İsyanı ile son bulmaktadır. Kurucu ideolojinin başlangıcı yıllarında Kürt siyasetinin “radikal” bir karakteri vardır; nitekim söz konusu isyanlar halk ayaklanmaları ve direnişleri şeklinde açığa çıkmaktadır. Bu isyanların en büyük sebebi o dönemde “tek millet” hedefini gerçekleştirebilmek adına Kürtlere yapılan haksızlıklardır. Tek parti dönemine, Kürtlere yönelik yasakçı politikalar damgasını vurmuştur. O dönemde “memnu mıntika” olarak tanımlanan Fırat’ın doğusundan öteye geçmek yasaklanmıştır. CHP, Doğudaki birçok parti teşkilatını kapatmıştır. Doğu milletvekillerinin çoğu Doğu’ya hiç gitmemiştir. Bölgeye yatırım yapılmamıştır (Aktürk,2008,64-65).

Çok Partili Dönemi kapsayan 1946-1980 yılları arasında, Kürt siyaseti dönüşüme uğramaya devam etmiştir. Çok partili hayata geçişin ilk yıllarında Tek parti

diktatörlüğü ve Kürtlere yönelik acımasız politikalarından kurtulma umudu ile, Kürtlerden Demokrat Parti'ye ilgi büyük olmuştur.

Ancak, özgürlükçü ve çok sesli bir söylemden otoriter bir zihniyete kayan DP'ye olan destek 1954 Seçimlerinden sonra azalmıştır. Bu dönemde "Kürt Partisi" olarak nitelendirilen *Yeni Türkiye Partisi*, feodal Kürt liderlerinin geleneksel bir siyasal alışveriş çerçevesinde ulusal siyasetle entegre olma çabasının göstergesi olarak, Kürtlerden yoğun olarak oy kazanmıştır. Bu yönelim, kapitalizme hevesli, zengin, eğitilmiş, şiddet yanlısı olmayan Kürt seçkinlerinin Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve kültürel sistemine dahil olma çabasının bir sonucudur.

Yine bu dönemde Kürt seçmenlerin oy vermelerinde etkin rol oynayan TİP, Kürt kökenli vatandaşların etnik kökenlerinden dolayı ayrımcılığa uğradığını ve ulusal düzeyde parti propagandasında dile getiren ilk yasal parti olmuştur. Kürtleri etnik grup olarak kabul etmekte ve Kürtlere "halk" diye seslenmektedir.

12 Eylül sonrasında yasa dışılık ve silahlı mücadeleye girişimler başlamıştır. Kürt kökenli solcuların Özgürlük Yol, DDKD gibi şiddet içeren radikal sol örgütlere katılması artmıştır. 27 Kasım 1978'de kurulan ve ilk silahlı eylemlerini 1984'te gerçekleştiren PKK, silahlı mücadele yoluyla bağımsız bir Kürdistan talebinde bulunmaktadır. 2000'li yıllardan sonra bu talebini "demokratik özerklik" şeklinde değiştiren PKK, Kürt halkı tarafından geniş çaplı destekler görmeye devam etmektedir.

Etnik Kürt Muhalefeti, 1980 sonrasındaki süreç ile başlamakta ve bugüne kadar farklı zamanlarda farklı konumlara geçerek varlığını sürdürmektedir. 1980 sonrası etnik temelli Kürt muhalefetinin beslediği en önemli damar, 1978'de kurulan ve silahlı mücadele yürüten PKK olmuştur. Bu yönelimin parlamenter sistemdeki yansımaları Marksist-Leninist çizgiyi takip ederek siyasete başlayan SHP, HEP, DEP, HADEP, DEHAP, DTP aracılığıyla yürütülmüştür. Her ne kadar PKK Hareketi'nden ayrı olduklarını dile getirirler de, bu partilerin Kürtler arasında "egemen söylem" olan bu hareketin daha demokratik, barışçıl, sivil ve şiddet dışı yansımasıdır. Bu bağlamda Kürt siyasetinin 1980 sonrasındaki dönüşümü çift yönlüdür. PKK ile bir yandan radikalleşen Kürt siyaseti, parlamenter sistemdeki yansımalarıyla diğer yandan demokratik yollar aramaktadır.

3. KÜRTLER'İN SİVİL TOPLUMCULUK DENEYİMLERİ

Türkiye'de vatandaşlığın ulustan arındırılması ve bu bağlamda etnik grupların ötekilenmişliklerine bir nebze de olsa son verilmeye yönelik bir takım sivil toplum girişimleri halen yaşanmakta, bunun sonucunda da bazı yasal değişikliklere gidilmektedir. 1980 sonrası Türkiye, özellikle sivil toplumculuğun gelişmesi ile birlikte demokratikleşme yönünde adımlar atmaya başlamış, bu bağlamda bu ülkede var olan farklı etnik grupların sivil toplumculuğun sunduğu imkanları da değerlendirerek söz

haklı talep etmesi, sivil toplum ve etnisite arasındaki organik bağın dışı vurumunu yansıtmaktadır.

Türkiye’de vatandaşlığın “ulus” fikrinden arındırılarak, farklı etnik kategorilerin dışlanması görece azaltan iki önemli olgu söz konusudur. Bunların ilki, vatandaşlığı “evrak temelinde tanımlanmış (nüfus cüzdanı, pasaport, oy hakkı vb.)” anlamından çıkarıp, aynı zamanda dilsel, dinsel ve kültürel farklılıkları da içeren bir kavram olarak ele alınmasıdır. İkincisi ise, “Türk kimliği”nin inşası sürecinde dışlama veya asimilasyon politikalarından önceki farklı kimlikleri “hatırlatma”ya yönelik bilinçli bir çabayı içeren girişimlerdir ki, bunlar son dönemde artan sivil toplum örgütlerinin bir başarısı olarak değerlendirilebilir.

Avrupa Birliği’ne üyelik çerçevesinde düzenlenen Helsinki Zirvesi ile hayata geçen bir takım anayasal değişiklikler, genelde demokratikleşmeyi, özelde de etnik sorunlara çözümler sunabilmeyi beraberinde getirmiştir. Bu düzenlemelerin ilki, 2001 yılında, 1982 Anayasası’nın “Temel Hak ve Hürriyetlerinin Sınırlanması” başlıklı 13. Maddesinin yeniden düzenlenmesidir. Bu maddedeki, “*devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, ulusal egemenlik, Cumhuriyet, milli güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlık gerekçeleri*” ifadesi maddeden; 28. Madde ile de, ifade özgürlüğünü kısıtlayan “Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayın yapılamaz” ifadesi çıkarılmıştır (Kadıoğlu,2008,47).

Yine Avrupa Birliği’ne Uyum Yasaları çerçevesinde 2002 yılından itibaren bir dizi “uyum paketleri” tasarlanmaktadır. Şubat 2002’deki 1. Uyum Paketi, “*halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyici bir şekilde tahrik etme*” yasaklanmış; Mart 2002’deki 2. Uyum Paket ile “*basın-yayımda yasak dillerde yayın yapma engeli kaldırılmış*; Ağustos 2002’deki 3. Uyum Paketi ile *yabancı dilde eğitim-öğretim yasası* düzeltilmiş; Ocak 2003’teki 4. Uyum Paketi ile Vakıflar Kanunu’nun düzenlenmesi ile *gayrimüslimlerin gayri menkul edinmelerinin önü açılmış*; Haziran 2003’teki 5. Uyum Paketi ile de İmar Yasası’nda gidilen düzenleme ile *her türlü din ve inanıştan ibadet yerlerinin yapılmasının önü açılmış*, Nüfus Yasası’nda gidilen değişiklik ile de *farklı dillerden konulan isimlere özgürlük* tanınmıştır (a.g.e:48).

Yasal ve “zoraki” düzenlemelerin yanı sıra yürütülen sivil toplumcu girişimler de, bu değişimin yaşanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Farklı etnik grupların “görünürlüğünü” sağlayan, yakın zamanlardaki birkaç önemli adımı değerlendirmek, değişimi analiz etmek açısından yararlı olacaktır. 2004 yılında Fethiye Çetin’in yazdığı “*Anneannem*” adlı kitap, *Ermeni Sürgünlerini* konu edinen ilk girişimlerden biri olmuştur. Yine aynı yılda Ermeni Takvimi tarafından yazılan “*Sofranız Şen Olsun*” isimli yemek kitabı, kitap aralarında Ermeni Sürgünleri’ne yönelik bazı anıları paylaşmaktadır. O yılda yazılan bir diğer önemli kitap da, Baskın Oran’ın yazdığı “*Türkiye’de Azınlıklar*” adlı inceleme ve araştırma kitabıdır. Söz konusu bu kitap, Anayasa’nın 3/1. Maddesindeki “*Türkiye Devlet ülkesi ile bölünmez bir*

bütündür, dili Türkçe'dir.” İfadesindeki “milletiyle” ibaresinin çıkarılmasını önermekte; nitekim bu maddenin alt kimliklerin reddine gidip çokkültürlülüğü engellediğini savunmaktadır. Bir diğer öneri, “dili Türkçe'dir” ifadesi yerine “resmi dili Türkçe'dir” ifadesinin konulabileceği üzerinedir. Son olarak, “Türklük” yerine “Türkiyelilik” hitabının kullanılmasını önererek, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın var olan etnisiteleri tanımamasına çağrıda bulunmaktadır (a.g.e:49). Bu gelişme, Türkiye'de tabu haline getirilen ve adeta köşe bucak saklanan “yasaklı” sorunların tartışılmasının önünü açtığı gibi, aynı zamanda Türkiye'nin bilinçli ve ya bilinçsizce “demokratikleşme” yolunda katettiği mesafeyi göstermektedir. Daha önceleri fısıltı ile konuşulan meseleler, bugün kulakları sağır eden bağırış çağırışlarla hararetle tartışılmaktadır. Türkiye'de azınlıkların mevzu bahis edilmesinin bir diğer önemli sonucu, bu ülkede son otuz yıldır sosyal, politik, ekonomik ve kültürel birçok boyutlu etkiye sahip olan Kürt Sorunu'nun görünür kılınmasıdır. Kürt sorunun tartışılır olmasının tek sebebi, elbette siyasetçilerin değişen algıları değildir. Nitekim, Kürtler, sosyal-kültürel birçok platformda çeşitli sivil toplum girişimlerinde bulunarak, dilleri, kültürleri, değerlerini korumak ve yüzyıllardır maruz kaldıkları asimilasyona rağmen yaratmak adına faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Kürt nüfusu, gerek dernek oluşturmakta gerekse de tepkisini eylem alanlarında mitinglerle dile getirmekte sivil toplumculuğun imkanlarını sonuna kadar kullanmaktadır. Kürt Enstitüleri, Kurdi-Der, Göç-Der vb. kuruluşlar, Kürtlerin örgütlendiği sivil toplum kurumlarından bir kaçıdır. İlk iki sivil toplum örgütü, Kürtlerin dilsel ve kültürel anlamda değişmelerine ve asimilasyona yenilmelerine karşı mücadele vermektedir. Kurdi-Der, 2006 yılında merkezi Diyarbakır'da olmakla birlikte, İstanbul, İzmir, Mersin, Batman gibi çeşitli illerde temsilcilikleri olan Kürt dilinin devamlılığına katkı sağlamak ve anadil taleplerinde bulunmak amacıyla kurulan politik bir sivil toplum kuruluşudur.

Kürt Enstitüleri, Kürt dili üzerine bilimsel araştırmalar yapmak ve yayınlar hazırlamak üzere değişik ülkelerde kurulmuş olan araştırma kurumlarıdır. Bu enstitülerden en eski ve bilineni 1983 yılında Paris'te kurulmuş olan Paris Kürt Enstitüsü'dür (<http://www.institutkurde.org>, erişim tarihi: 21.12.2012). Bunun dışında 1989'da Almanya'da kurulan Brüksel Kürt Enstitüsü, 1996 yılında kurulan Stokholm Kürt Enstitüsü, yine 1996'da faal olmaya başlayan Washington Kürt Enstitüsü ve son olarak 2001 yılında açılan Tahran Kürt Enstitüsü, 1992 yılında faaliyete geçen İstanbul Kürt Enstitüsü'nün genel amacı, Türkiye dışında yaşayan Kürtlerin tarihleri, dilleri ve kültürlerine yabancılaşmasının önüne geçmek ve yaşadıkları ülkeye adaptasyon süreçlerine katkıda bulunmaktır (<http://tr.wikipedia.org>, erişim tarihi: 21.12.2012).

Bunlara eşdeğer bir diğer sivil toplum örgütü, İstanbul, Ankara, Mersin, Diyarbakır, Şanlıurfa gibi çeşitli kentlerde faaliyette olan Mezopotamya Kültür Merkezleri'dir. Mezopotamya Kültür Merkezi'nin (MKM) ilk kurumu, 1991 yılında İstanbul'un Beyoğlu ilçesindeki İstiklal Caddesi üzerinde, Kürt aydın kültürünün idaresi

altında kurulmuştur. MKM'nin kuruluş amacı Kürt sanatı ve kültürünü dünyaya ihracat edip paylaşmaktır (<http://tr.wikipedia.org>, erişim tarihi: 21.12.2012). Daha sonra gerek Doğu illerinde, gerekse de İzmir, Adana, Mersin, Diyarbakır gibi metropol kentlerde de Kürt aydınları ve sanatçılarının talepleri üzerine kurumlaşmıştır. Bu kurumlar, sanatsal faaliyetlere öncelik vererek dil, kültür ve sanat dallarında Kürt varlığının sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır.

Bir diğer önemli sivil toplum kuruluşu olan Göç-Der, 1990'lı süreçlerde PKK ile askeri mücadele ekseninde boşaltılan kırsal alanlardan göç edenlerin büyük kentlerde karşılaştığı sorunları ve zorlukları görünür kılmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, göç edenlerin büyük kentlerde uğradığı etnik ayrımcılık, asimilasyon, ötekileştirme pratiklerini dile getirmeye çalışan bu kurum, Kürtlerin daha insanca bir hayat yaşamaları yolunda mücadele vermektedir. İstanbul, Diyarbakır, Batman ve Mersin, Van illerinden oluşan ve tüm Göç-Der'lerin ortak bir üst platform olarak Göç Platformu'nun vizyonu, "Türkiye'de insanların ve grupların kendi istemleri dışında gerçekleşen göç sorunuyla ve bu sorunun mağdurlarına yönelik olarak faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşların oluşturduğu Göç Platformu'nun vizyonu (uzun erimli hedefi), Türkiye'de "zorla ve diğer nedenlerle yerinden edilme müdahalelerinin nedenleri ve ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, psikolojik sonuçlarının ortadan kaldırıldığı, insan hak ve özgürlüklerinin hepsinin güvence altına alındığı, toplumsal adalet ve barışın egemen ve kalıcı olduğu demokratik bir yaşam alanı oluşturabilmektir (<http://www.gocplatformu.com>, erişim tarihi: 21.12.2012)".

Kürt mücadelesinin radikalleşmesi, Kürt kadınının feodal ve ataerkil düzene karşı çıkmasını ve yeni bir kadın kimliği yaratmasını mümkün kılmıştır. Kürt sorunu, evdeki kadının dağda militan, miting ve protestolarda eylemci, üniversitede öğrenci olmasının yolunu açmıştır. Bu bağlamda, Kürt kadınlarının örgütlenmeleri de kaçınılmaz olmuştur. Çeşitli kentlerde kadın örgütleri, kadın dayanışma merkezleri mevcuttur. Bu örgütler aracılığıyla kadınlar birbirlerine sosyal ve psikolojik açıdan destek olmaktadır.

Kürtlerin sivil toplumlaşma yolundaki serüveni, sıklıkla karşılaştığımız meydan eylemleri, geniş çaplı halk mitingleri ve halk protestolarında da tezahür etmektedir. Öyle ki, Kürt nüfusu aleyhine gelişen her söylemin cevabı, artık miting ve protestolarla verilmekte; Kürt halkı müthiş bir istek ve inanç ile meydanlara akmaktadır. Nevroz kutlamaları, seçim mitingleri, sivil itaatsizlik eylemleri, açlık grevleri...vb. birçok örgütlenme Kürtlerin şiddet dilinden sıyrılarak taleplerini demokratik yollardan ifade etme girişimlerinin göstergesidir. Bu eylemlerde açığa çıkan halk ve polis karşılıklı şiddet ve güç gösterilerini görmezden gelmek mümkün değilse de, bu fikrin eylemsel bazda kimi zaman "demokrasiye aykırı" yönleri olsa da, fikirsel bazda "düz ovada" siyaset yapmanın ve barışçıl-demokratik tutumunun dışavurumu olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Son olarak, yakın zamanlarda geride bırakılan açlık grevi eylemleri, Türkiye’de birçok cezaevindeki hükümlü ve tutukluların icra etmiş olduğu en güncel sivil itaatsizlik eylemlerinden biri olarak değerlendirilir. Nitekim, 67 cezaevinde toplam 682 tutuklunun yapmış olduğu bu kitlesel eylem, 67 gün sürmüştür. Anadilde eğitim ve savunma hakkı talebinin yanı sıra, Abdullah Öcalan ve avukatları arasındaki “iletişimsizliğin” son bulması isteğini de içeren açlık grevleri, gerek Türkiye’de gerekse de uluslar arası kamuoyu ve uluslar arası hukukta oldukça ilgi uyandırmıştır.

SONUÇ

Sivil toplum kavramı Batının modernleşme anlayışının bir ürünü olarak açığa çıkmış ve Batı dışına çıkarmasıyla da bütün dünyada “tercih edilen” bir olgu haline gelmiştir. Ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel konumu ne olursa olsun her kesimden bireyin ve grubun ilgisini çeken bu kavram, herkes için bir emniyet sübabı olarak işlev görmektedir, demokrasinin vazgeçilmez kurumları arasındaki yerini köklü bir şekilde almıştır.

Etnisite olgusu da, en az sivil toplum kavramı kadar “Batılı”dır. Nitekim, Batı medeniyetinin yükselen trendi olan ulusçuluk ve ulus devlet kavramının “tehlikeye” düşmesi olarak adlandırılan etnisite, her ne kadar Batının değerlerini eleştiriyor ve karşı duruyor gibi görünse de, bir kısır döngünün sonucu olarak yine son derece “modernist” parametrelerle hareket etmektedir. Ulusalın zayıflayıp, yerelin güçlenmesi olarak tanımlanan bu kavramı, aslında bütün yerellerin ulusallaşma çabası olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de 1980 sonrasında sivil toplumculuğun dönemsel konjonktürle paralel olarak son derece “popüler” bir kavram haline gelmesindeki ana etken, “her kalıba uydurulabilir” olmasındandır. Nitekim, her türlü kesimin ilgi odağına oturtulan bu kavram, etnik temelli siyaset ya da örgütlenme veya hak talebinde buluna kesim için de son derece işlevsel olarak kullanılmıştır. Etnik temelli siyasetlerin özellikle 1980 sonrasındaki döneme tekabül etmesi, yine aynı dönemde yükselen değerlerden olan sivil toplumculuğun araç olarak kullanılmasını zorunlu kılmıştır. İstekleri, eleştirileri, karşı duruşları ve sorunlarını demokratik ve yasal çerçevelerle sivil toplum örgütleri aracılığıyla dışa vuran iki önemli unsur olan Kürtler ve Ermeniler, bu çabaları ile doğrudan ya da dolaylı olarak ülkenin demokratikleşmesine de katkıda bulunmuşlardır. Bu kesimlerin adil hak talepleri, eylemleri, protestoları, boykotları yıllardır süre gelen inkar politikalarının gün yüzüne çıkmasını ve eleştirel bir bakış açısıyla farklı kesimler tarafından yeniden tartışılmasını, çözüm önerileri sunulmasını, en önemlisi, bu ülkede “tabulaştırılan” bir çok sorunu “tartışılabilir” kılmayı sağlamıştır. İşte bu yüzden ki, Türkiye geçmişi ile hesaplaşırken, “istese de istemese de” demokratikleşmeye doğru adımlar atmaktadır.

1980 sonrasındaki sivil toplum ve etnisite ilişkisinin bu anlamda organik bir bağı mevcuttur. Burada kapsayıcı şemsiye olan sivil toplum kavramının altında etnik temelli girişimlerin de bir dal olduğu sonucu çıkar. Diğer bir deyişle, sivil toplum 1980 sonrası ve günümüzün dallı budaklı kavramlarından biri olurken, etnisite de bu dal ve budakların birini teşkil etmektedir. Kürtlerin sivil toplumculuk deneyimleri Kürtleri ve Kürt sorununu görünür kılmamanın yolunu açarken, öte yandan bu sorunun şiddet dışındaki alternatif yollardan çözülebileceğine dair bir inanın da fitilini yakmıştır.

Kürt siyaseti, 1980 sonrasında PKK Hareketi ile bir yandan radikal düzeyde hak mücadelesi ve talebinde bulunurken, öte yandan 1980 sonrası Dünyanın modernist parametrelerinden birini teşkil eden sivil toplum kavramının “olanaklarından” yararlanarak alternatif ve demokratik yollardan hak talebinde bulunma yoluna girmiştir. Kültür, dil, tarih ve kimlik bağlamında asimilasyona karşı durmak ve varlığını sürdürebilir kılmak adına girişilen sivil toplum örgütlenmelerinin yanı sıra, Kürt sorununun meydanlara taşınması olarak da anlamlandırılabilir olan kitlesel halk mitingleri ve protestoları, Türkiye’de bir etnik grup ve “azınlık” statüsündeki bir halk olarak Kürtlerin sivil toplumculuğun somut göstergelerinden birçoğunu icra ettiği anlamına gelmektedir. Sivil toplum anlayışı her ne kadar şiddet fikrinden uzak kalmak gerektiğini hatırlatsa da, gerek Kürtlerin gerekse de Türkiye’nin sivil bir topluma dönüşme serüveninin oldukça “şiddet içerikli” olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Buna rağmen, Kürtlerin sivil toplumun olanaklarını kendilerinin lehine kullanabilme kapasitelerinin de var olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktürk, Ş. (2008). Türkiye Siyasetinde Etnik Hareketler. *Doğu Batı Dergisi*, yıl:11 sayı:44, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fenton, S. (2001). Etnisite, Irkçılık, Sınıf ve Kültür, Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Kabasakal, M. (2008). *Sivil Toplum ve Demokrasi*, Ankara: Denetçi Yeterlilik Tezi.
- Kadioğlu, A. (2008). “*Vatandaşlık Kavramının Farklı Anlamları*”, Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara, Editör: Ayşe Kadioğlu, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kadioğlu, A. (2008). “*Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması*”, Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara, Editör: Ayşe Kadioğlu, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalaycı, H. (2008). “Etnisite ve Ulus Karşılaştırması”. *Doğu Batı Dergisi*, yıl:11 sayı:44, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Pietsch, C. (2007). “*Sınıf Milliyetçilik ve Kimlik Politikaları*”, Fark\Kimlik-Sınıf, Editör: Hayriye Erbaş, İstanbul: Eos Yayınları.

Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi. (2011). *Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası-Türkiye Ülke Raporu 2*, İstanbul: Tüsev Yayınları.

<http://www.institutkurde.org>, erişim tarihi: 21.12.2012

<http://tr.wikipedia.org>, erişim tarihi: 21.12.2012

<http://www.gocplatformu.com>, erişim tarihi: 21.12.2012